

Motion till riksdagen

1987/88:Ub369

av Lars Werner m. fl. (vpk)

om en demokratisk skola för ökad bildning

Vi har i en annan motion till årets riksmöte ställt krav på en kraftig upprustning av ungdomsskolan, vad avser läromedel, lokaler, skolmat, m. m. Dessa åtgärder räcker dock inte för att skapa en bra skola för alla barn.

I ett demokratiskt samhälle krävs att alla människor har kunskap och möjlighet att tillvarata sina rättigheter. Det är därför nödvändigt att alla får möjlighet att lära sig att tänka kritiskt, analysera och dra slutsatser och samarbeta med andra människor. Den viktigaste förmedlaren av denna kunskap måste rimligtvis vara skolan.

Men hur ser det ut i dag? Trots fina intentioner i bl. a. läroplanen, syftar undervisningen i skolan snarare till att lära eleverna lydnad än ifrågasättande. Kunskapsstoffet domineras av lösryckta faktakunskaper i stället för analyser, sammanhang och orsakssamband. Betygen leder till att samarbete blir olönsamt, det är den enskilde elevens prestationer som skall mätas. Grupparbeten får ofta karaktären av enskilt arbete i grupp, i stället för utvecklande gemensamt arbete. Betygen leder också till utslagning. Det ligger i systemets natur att om någon skall vara bäst, så måste också någon vara sämst.

Trots alla reformer på skolans område och trots alla vackra skrivningar i läroplanen har skolan alltså inte förändrats i grunden. Det är fortfarande samma "korvstoppningsundervisning": läraren talar om vad eleverna ska kunna, vad som är "riktig kunskap". Eleverna förväntas att okritiskt ta emot och lära in.

Varför är det så här? Hur kan det komma sig att läroplanens intentioner inte förverkligas, att läroplanen kallas "sagoboken" bland lärare.

Vi menar att det grundläggande felet står att finna i skolans och undervisningens organisation. Demokratin har inte i verklig mening förts in i skolans värld. I stället för att tillämpa ett demokratiskt arbetsätt, där samarbete, kritiskt tänkande osv. har en naturlig plats, har "demokrati" ryckts loss från sitt sammanhang och blivit något som ska pluggas in. Den enda "tillämpningen" av demokrati blir då att det ägnas några lektioner till att lära eleverna mötesteknik.

Trots att det så länge talats om att demokrati och självständigt och demokratiskt tänkande elever måste vara en målsättning för skolan, så händer det alltså ingenting reellt. Frågan utreds fortfarande. Är det inte meningen att riksdagens beslut om läroplaner skall omsättas i praktiken? Är

det verkligen meningen att läroplanerna skall fortsätta vara sagoböcker som inten tar på allvar?

Mot. 1987/88

Ub369

Vi menar att det måste till krafttag. Orden måste äntligen omsättas i handling! Det är alltför uppenbart att många problem som finns i skolan i dag beror på bristande elevdemokrati.

Vi vill med denna motion visa på de allvarligaste bristerna i demokratin i skolan och vad dessa för med sig, samt visa på de huvudsakliga åtgärder som måste till för att lösa detta grundläggande problem.

Mobbing och vandalism

Brist på inflytande och möjligheter att förändra leder för många elever till en känsla av vanmakt och maktlöshet. Detta i sin tur kan yttra sig på olika sätt. För en del elever känns skolan totalt meningslös, man låter helt enkelt bli att gå dit. Andra vänder maktlösheten till aggressivitet mot sin omgivning. Här kan vandalism och kamratförtryck bli följden.

Mobbing och förstörelse är ett allvarligt problem i skolan i dag. De olika initiativ som tagits från bl. a. regeringens sida, i form av antivåldsgrupper och upplysningskampanjer, är naturligtvis lovvärda. Men tyvärr är det betecknande för alla dessa initiativ att de angriper symptomen på missförhållandena i stället för orsakerna, dvs. bland annat bristen på verklig elevdemokrati.

Brottsförebyggande rådet har också visat på denna koppling. I sitt yttrande över betänkandet Skola för delaktighet (SOU 1985:30) skriver man bl. a.: "Ökat inflytande, ansvar och delaktighet är den väg vi rekommenderar för att på sikt minska problemen med skadegörelse, skolk, mobbing etc.

Undervisning i dag

Grunden för om skolan är demokratisk eller inte, beror på hur undervisningen bedrivs. En demokratisk skola måste bygga på demokratiska arbetsmetoder.

Det finns exempel på skolor, klasser och lärare som verkligen försöker bedriva en demokratisk undervisning. Dessa arbetar i alltför hög grad i motvind. Betygen sätter stora käppar i hjulet, liksom konservativa attityder från skolledning och kollegor.

Undervisningen i dagens skola domineras dock av att läraren förmedlar fakta till eleverna som passivt tar emot. Vid förhör upprepas det läraren sagt.

Det faktum att undervisningen är inriktad på en mängd mätbara faktakunskaper i stället för förståelse för sammanhang och utvecklingskedjor, gör att undervisningen känns splittrad och oöverblickbar för eleverna. De upplever kunskaperna som meningslösa, eftersom det är svårt – om inte omöjligt – att se vad de ska användas till, när de ryckts ur sitt sammanhang.

Dessutom är samordningen mellan olika ämnen ofta dålig eller obefintlig. På högstadiet sker här gradvisa förbättringar i och med införande av lärarlag, men utvecklingen går långsamt. På gymnasiet är denna typ av samordning ovanlig.

Förståelse av sammanhang och orsakssamband och förmåga att dra egna slutsatser är svårt att bedöma och betygsätta. Däremot är faktakunskaper, såsom namn, årtal, osv. relativt lätta att värdera och poängsätta. Därför är

det denna typ av frågor som kommer på proven. De gånger det ändå frågas efter orsaker, finns "det rätta svaret" i läroboken.

Prov och läxförhör har dessutom en oerhört stor betydelse i skolan. Där gäller det som elev att försöka visa allt det man lärt sig och dölja det som man inte lärt sig. I en undersökning som elevorganisationen gjorde bland 1 200 elever på vårterminen 1985, uppger 54 % av eleverna att de under vissa perioder har minst tre prov i veckan. I genomsnitt har 61 % två prov eller flera per vecka. Detta leder naturligtvis till en enorm press på eleverna. Hela 84 % av de tillfrågade uppger också att de inte orkar läsa på lika mycket som de skulle vilja. Varför då denna enorma provhets? – Förklaringen är enkel: betygen. Läraren måste sätta betyg och för att kunna göra det måste han/hon ha något att utgå från. Eftersom läraren inte hinner lära känna alla elever på ett bra sätt och eftersom samarbetsförmåga, kritiskt tänkande och förmåga till att förstå sammanhang inte går att mäta, *måste* undervisningen inriktas på något som är mätbart – faktakunskaper.

Vad säger läroplanen?

Följande finns att läsa i Läroplan för grundskolan angående kunskaper och färdigheter (sid. 14–15):

Eleverna tillägnar sig kunskaper och färdigheter även utanför skolan. Redan då de kommer till skolan har de kunskaper och erfarenheter men också vetgirighet och nyfikenhet. Skolan måste i sitt arbete knyta an till detta. Det är dess uppgift att från denna utgångspunkt leda elevernas kunskapssökande in på väsentliga områden och successivt under nio år vidga deras perspektiv och fördjupa deras kunskaper. Eleverna skall därför få insikt i centrala begrepp och sammanhang som kan bilda grunden för deras kunskapsutveckling.

Kunskapsinhämtandet är en aktiv och skapande process och innebär ett tråget arbete som syftar till ett bestämt mål. En undervisning i grundskolan, som mekaniskt leder barnen genom stoff och problem utan att de lär sig att behärska grundläggande begrepp och förstå övergripande sammanhang, kan ha negativa följder för deras självförtroende och motivation och därmed för hela deras arbets- och livssituation.

Helt klart är att det finns en tydlig motsättning mellan vad som slås fast i t. ex. Lgr -80 och hur det fungerar i verkligheten. Till en del kan detta kanske förklaras med att det tar tid för läroplanen att slå igenom och att det finns motstånd från äldre lärare att ompröva invanda undervisningssätt. Men faktum kvarstår att även i Lgr -69 skrevs det om att fostra eleverna till självständigt och kritiskt tänkande. Ändå har det inte slagit igenom på arbetssättet i skolan. Det finns en motsättning mellan att å ena sidan lära eleverna kritiskt tänkande och osjälviskt samarbete och å andra sidan kravet att poäng- och betygsätta dem och jämföra dem med varandra. Detta är en ekvation som aldrig kommer att gå ihop och det enda sättet att lösa problemet är att en gång för alla avskaffa alla former av betyg.

Kritiken mot betygen har också under en lång följd av år varit hård. En del av de effekter de får på den direkta undervisningen har vi redan redovisat, men de har även andra allvariga följder. Betygen är ett dåligt medel för att ge information om hur undervisningen fungerar, eftersom de nästan enbart mäter faktakunskaper inom ett snävt område, redovisade vid ett visst tillfälle. Detta leder också till att nästan 50 000 elever varje år blir mer eller mindre stämplade som sämst i klassen — några måste få de lägsta betygen. Vi ställer oss mycket frågande till hur detta kan stämma överens med läroplanens tal om att alla elever skall ges likvärdiga kunskaper.

Det har från vissa håll förts fram förslag på andra betygssystem som man säger skulle lösa problemen, t. ex. kurs-, mål- eller kunskapsrelaterade betyg. Vpk avvisar sådana typer av förslag. De skulle inte förbättra situationen, snarare försämra den. Alla typer av betygssystem bygger på den i grunden felaktiga föreställningen att det på ett rättvist sätt går att mäta kunskap, en föreställning som får förödande konsekvenser för undervisningen och barns och ungdomars självförtroende och naturliga kunskapsörst.

Argumentet att betygen behövs för urval till högre studier är inte heller relevant. Dels är det orimligt att en hel utbildning inriktas på konkurrens om platserna i nästa utbildning, dels ger betygen dålig information om vad eleven egentligen kan.

Vad gäller grundskolan skulle betygen bli helt onödiga ur urvalssynpunkt genom en sådan dimensionering av gymnasieskolan att alla elever som söker direkt från nian tas in på sitt förstahandsval.

Vad det gäller gymnasieskolan har betygen självfallet samma negativa inflytande över undervisningen där. Ofta är prov- och betygshetsen till och med större i gymnasiet, kanske framför allt på de teoretiska linjerna. Eleverna är väl medvetna om att deras resultat på proven och deras betyg är i stort sett helt avgörande för deras möjligheter att studera vidare, trots att de egentligen inte mäter vad man kan.

Vi har i en annan motion till årets riksmöte föreslagit att det skall tillsättas en utredning med uppgift att utreda en betygsfri skolas möjligheter. Detta för att vi hoppas att det genom en sådan utredning kan åstadkommas en öppning i betygsdebatten. Vi anser att elevernas, liksom flertalet av de politiska ungdomsförbundens, rättmätiga krav på demokrati alltför länge har fått stå tillbaka på grund av fastlåsta positioner hos partierna i betygsfrågan.

För demokrati

Att ta bort betygen är nödvändigt för att kunna demokratisera skolan. Men det är inte tillräckligt, mycket mer måste göras för att vi i verklig mening skall kunna skapa en skola för alla, en skola byggd på demokratiska värderingar och tron på alla människors lika värde.

Först och främst måste nya arbetsmetoder införas. Eleverna måste ges ansvar för skolans skötsel och ta aktiv del i planering och genomförande av undervisningen. Naturligtvis varierar detta ansvar beroende på elevernas ålder. Redan från skolstarten i första klass kan dock eleverna tillsammans med personalen ta ett ganska stort praktiskt ansvar, t. ex. för arbetsmiljön i

klassrummet eller för skolgården. Detta praktiska ansvar ökar sedan successivt i och med att eleven blir äldre. Kravet på elevskyddsombud, som vi återkommer till, är här en naturlig del. Samtidigt som det praktiska inflytandet ökar, ökar också elevernas inflytande och ansvar över utbildningens mål och innehåll. När eleverna går i årskurs nio skall de kunna planera innehållet i sin egen undervisning utifrån läroplanen, läraren skall då fungera som handledare.

I och med att eleverna ges detta inflytande över undervisningens innehåll och form, ökar också deras ansvar för att alla tillägnar sig kunskaperna och att utvärderingen fungerar. Efter varje moment jämför man gemensamt resultaten med de mål man satte upp när området planerades. Det är viktigt att utvärderingen, i betydligt större grad än i dag, sker gemensamt och i grupp. Det är en viktig kunskap att kunna lära av sina och andras misstag och att kunna lyssna på och ta åt sig andras synpunkter och förslag. Över huvud taget måste arbete i grupp värderas högt i morgondagens skola, att kunna samarbeta är en kunskap som man har användning för hela livet.

Naturligtvis varierar möjligheterna till grupparbete mellan olika ämnen – i samhällskunskap bör det mesta arbetet ske i grupp, i matematik är det naturligt att man arbetar mycket individuellt. Skolarbetet skall dock skötas under skoltid. Vpk har länge krävt att hemläxorna skall avskaffas och detta krav står vi fast vid. Det finns varken någon praktisk eller pedagogisk anledning till att inte ge eleverna reglerad arbetstid. Förmåga till och ansvar för eget arbete kan likaväl tränas i skolan som hemma. Skillnaderna på hur mycket hjälp eleverna kan få från hemmet med sina läxor är också mycket stora, beroende på föräldrarnas utbildning, yrke, bakgrund och arbetstider. Boendeförhållandena spelar naturligtvis också stor roll – en elev som har eget rum med skrivbord och tillgång till uppslagsböcker och liknande i hemmet har naturligtvis lättare att göra sina hemläxor än en som inte har det. Dessutom har eleverna olika lång resväg till skolan. För en del blir arbetsdagen orimligt lång om de dessutom skall göra flera läxor när de kommer hem sent efter en lång arbetsdag.

Om det finns speciella skäl till att eleverna skall göra en uppgift utanför skoltid – t. ex. intervjuer av speciella människor – så skall det naturligtvis finnas möjlighet för detta. Det förutsätter dock att elever och lärare är helt överens om detta, elevernas rätt till reglerad arbetstid måste respekteras.

Frågan om elevernas arbetstid kan man också koppla till sambandet skola – arbetsliv. Eleverna skall studera arbetslivet, lära sig hur det fungerar, vilka demokratiska regler som gäller osv. Men om man i detta utgår från elevernas egen arbetsplats – skolan – så finner man skrämmande många exempel på regler som gäller i övriga arbetslivet men som inte gäller för elever. Bristen på inflytande, reglerad arbetstid och den irrationella uppläggningsen av arbetet är bara några exempel.

I och med att arbetssättet i skolan förändras, måste också användningen av läromedel förändras. I stället för att undervisningen knyts upp kring en enda lärobok kommer morgondagens betygsfria skola att möjliggöra att man uppfyller läroplanens skrivningar om att använda sig av flera olika typer av läromedel, såsom uppslagsverk, romaner, tidningar, faktatidskrifter osv. Praktik och studiebesök måste också få en viktig roll, liksom inbjudna gäster och föreläsare.

En väsentlig del i en demokratisk undervisning är att öka förståelsen för andra människor och att motverka fördomar av alla slag. Därför måste man i undervisningen på ett bra sätt ta upp och diskutera förtryck, fördomar och diskriminering. Innehållet och arbets sättet i dagens skola gör att framför allt arbetarklassens barn har svårt att känna sig hemma där. Språket är medelklassens språk, historien är herrarnas, för att ta några exempel. Vpk anser att det är självklart att alla elever skall kunna känna igen sig, sin egen historia och kultur i skolan och att de skall kunna känna stolthet för sitt ursprung och sin identitet. Därför måste innehållet i undervisningen ändras så att det handlar om den verklighet som de flesta eleverna upplever. Att utgå ifrån elevernas verklighet i undervisningen innebär inte att man inte skall ta upp saker som eleverna är främmande för, men det innebär att man skall ta upp dem på ett sätt så att alla elever kan förstå dem.

Det är dock inte bara mot arbetarbarnen som skolans stelbenta kunskaps-syn slår. Det könsförtryck som finns i övriga samhället finns också i skolan, i innehållet i undervisningen, attityder och arbets sätt. Därför måste diskussioner om könsroller och jämlikhet få ett betydligt större utrymme i skolan. Kvinnans del i t. ex. historia och samhälle måste belysas och lyftas fram på ett helt annat sätt än i dag. Att i skolan diskutera och kritiskt granska könsrollerna kan, i kombination med en kraftigt förbättrad praktik och syo-verksamhet, på sikt också hjälpa till att minska könssegregeringen på arbetsmarknaden.

Eleverna måste också ges möjlighet att uttrycka och utveckla sin klassmäs-siga och politiska identitet. Dagens falska "objektivitet" måste brytas och eleverna skall i stället uppmuntras till att ta ställning till olika frågeställningar och problem.

För förståelse och respekt

I en skola som bygger på demokrati och respekt finns det naturligtvis inte plats för varken nivågrupperingar eller bestraffningar av olika slag. Att dela in eleverna i bättre och sämre, i allmän och särskild kurs, förstärker bara skillnaderna mellan olika elever. I stället skall det vara möjligt att dela in klassen i mindre grupper i t. ex. matematik och språk och att öka antalet lärare, så att alla elever som behöver hjälp kan få det.

Alla typer av bestraffningar, såsom kvarsittning, hemanmärkning osv., måste naturligtvis också tas bort. Det går inte att ha en demokratisk undervisning och samtidigt använda hot om straff för att få sin vilja igenom.

Likaså är det självskrivet att den anpassade studiegången måste avskaffas. Att elever i dag går ut nian utan baskunskaper i många ämnen är inget annat än ett tydligt bevis för att skolan har misslyckats i sin uppgift att ge alla elever en god och likvärdig utbildning. I stället måste tillräckliga resurser sättas in redan på ett tidigt stadium, för att säkerställa att alla elever kan tillgodogöra sig undervisningen. Det skall inom skolan finnas resurser för undervisning såväl i små grupper, för elever som halkat efter, som för enskild specialunder-visning för elever som har problem med vissa moment.

En sänkning av elevantalet i klasserna ökar också möjligheten till stöd och hjälp för alla elever.

Liksom extra resurser måste sättas in för att stödja elever som har problem med vissa moment av undervisningen, så måste det också sättas in resurser så att alla barn skall kunna delta i undervisningen på lika villkor.

Ett mycket viktigt krav är att handikappade elever skall kunna delta i undervisningen i sin egen "hem-skola" och slippa långa resor till specialskolor. Detta ökar också de andra elevernas förståelse för handikappade och minskar riskerna för mobbing och särbehandling. Åtgärder måste alltså i större grad än i dag sättas in för att göra skolorna tillgängliga för elever med olika typer av handikapp och resurser tillföras, så att eleven verkligen får den typ av läromedel och hjälpmedel som hon eller han behöver.

En annan stor grupp av elever som ofta blir satta på undantag är invandrarna. Invandrabarnen är lika beroende av sitt språk som de svenska barnen. Modersmålet och den egna kulturen utgör den grund på vilken varje människa bygger och utvecklar sin identitet och personlighet. Varje människa måste ha rätt till ett "helt" språk att formulera sina innersta tankar och funderingar på. I en annan motion till årets riksmöte ställer vi därför kravet på obligatorisk hemspråksundervisning.

Elev-rätt

Mycket av demokratiseringen av skolan handlar om ändrade attityder och arbetssätt. Det kan uppnås med hjälp av bl. a. fortbildning av lärare. Men det är också viktigt att elevernas rättigheter finns stadfästa och att eleverna verkligen har kännedom om och kan utnyttja dem. Det finns många områden där elevernas inflytande över skolan inte fungerar så bra som det borde, ett exempel på detta är samrådsplikten. Trots att rektor är skyldig att samråda med eleverna innan beslut fattas, är det många skolledningar som helt enkelt struntar i att ta reda på elevernas mening.

Vpk anser att det är självklart att eleverna skall upplysas om sina rättigheter och att lärare och skolledningar skall följa de bestämmelser som finns.

Lika självklart anser vpk det är att elevernas fackliga arbete skall accepteras och uppmuntras. Därför stöder vi också elevfackets krav på bl. a. rätt till ledighet för fackligt arbete och elevfacklig förhandlingsrätt gentemot rektor.

En annan fråga som är mycket viktig i det här sammanhanget är elevernas möjligheter att ställa krav på sin egen arbetsmiljö.

Problemet med den dåliga arbetsmiljön i skolan har vi tagit upp i en annan motion till årets riksmöte, där vi kräver en kraftig upprustning. Men detta räcker inte. Eleverna måste också ha möjligheter att bevaka att deras rätt till en dräglig arbetsmiljö förverkligas och efterföljs.

När arbetsmiljölagen trädde i kraft den 1 juli 1978 hade man inte lyckats lösa frågan om elevernas medverkan i skyddsarbetet. Ända sedan dess har man dock lovat att en lösning är på gång, så ock i årets budgetproposition.

Det är alltså nu över tio år sedan riksdagen antog propositionen om arbetsmiljölagen. Det borde vara främmande för en demokrati att på detta sätt förvägra en stor del av befolkningen självklara fackliga rättigheter, men vi har tyvärr tvingats konstatera att så tydligen ej är fallet.

Vpk anser det vara självklart att elever fr. o. m. årskurs sju skall omfattas av *hela* arbetsmiljölagen och att eleverna också skall få partsställning och ha rätt att utse skyddsombud med full status. Lika självklart, och som en följd av ovanstående, är att eleverna skall ges reella *möjligheter* att på lika villkor delta i skyddsarbetet. Detta innebär bl. a. rätt till ledighet för skyddsarbete och rätt till extra hjälp för att ta igen förlorad undervisning. Elevskyddsombuden måste också ges möjlighet till en adekvat utbildning i arbetsmiljöfrågor, så att de på bästa möjliga sätt kan fullgöra sitt uppdrag.

Men vi får inte heller glömma bort att det även på låg- och mellanstadiet finns allvarliga arbetsmiljöproblem. Även här måste det sättas in åtgärder. Vpk föreslår därför att regeringen får i uppdrag att se över vilka delar av arbetsmiljölagen som kan omfatta även dessa elever, samt utarbeta riktlinjer för deras medverkan i skyddsarbetet. Vi menar att eleverna t. ex. skall ha rätt att utse representanter som skall vara adjungerade till skyddskommittéerna. Dessutom måste yrkesinspektionen få ett större ansvar på detta område, genom att de ges i uppdrag att utarbeta rutiner för hur elevernas arbetsmiljö kontinuerligt skall kontrolleras.

Skolan är elevernas arbetsplats i minst nio år. Utifrån detta anser vi det vara självklart att man skall kunna ställa samma krav på deras arbetsplats som på alla andras. Argumentet om att vi har skolplikt, att alla är tvungna att gå i skolan och att lagen därför inte skall gälla, tycker vi är djupt felaktigt. Vi anser snarare att skolplikten utgör ännu ett argument *för* en kraftig förbättring av skyddsarbetet i skolan – elever har ju ingen som helst möjlighet att "säga upp sig" när förhållandena blir ohållbara!

Lärarna

Naturligtvis har lärare och skolledningarna en mycket stor uppgift i formandet av en demokratisk skola. Att utveckla en demokratisk skola är en komplex process och kräver naturligtvis fortbildningsinsatser av personalen i skolan. Det kräver också att grundutbildningen av lärare i sig är demokratisk och tar tag i demokratifrågor. Tyvärr måste det konstateras att det finns brister ur demokratihänseende vad gäller högskoleutbildningen. Riksdagens beslut om en ny lärarutbildning för grundskolan syftar till, att med hjälp av också Lärarhögskolan, skapa en skola som kan uppfylla läroplanens intentioner. Utformningen av den framtida lärarutbildningen är alltså av stor vikt för formandet av en demokratisk skola.

Hemställen

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen hos regeringen begär förslag till demokratisering av skolan i enlighet med vad som anförts i motionen,
2. att riksdagen hos regeringen begär förslag om att elevernas rätt till skyddsarbete regleras i enlighet med vad som anförts i motionen.

Stockholm i januari 1988

Mot. 1987/88

Ub369

Lars Werner (vpk)

Bertil Måbrink (vpk)

Jörn Svensson (vpk)

Björn Samuelson (vpk)

Nils Berndtson (vpk)

Inga Lantz (vpk)

Bo Hammar (vpk)